

SOVIETINĖS LIETUVIŲ ISTORIOGRAFIJOS RAIDOS LŪŽIŲ PAIEŠKOS: 1956 METAI (?)

Aurimas Švedas

Lektorius, humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
Tel. 268 72 88
El. paštas: aurimas.svedas@if.vu.lt

Įvadas

1956 metų vasarį įvykęs TSKP XX suvažiavimas, kuriame buvo perskaitytas Nikitos Chruščiovo pranešimas, ir po šio renginio partinėms organizacijoms išsiuntinėtas slaptas TSKP CK prezidiumo laiškas laikomi radikalių permainų Sovietų Sąjungoje simboliais. Liberalizacijos procesai, kurių užuomazgas galima įžvelgti iš karto po Stalino mirties 1953 metais, ėmė reikštis daugelyje sričių: politiniame ir visuomeniniame gyvenime, kultūros, mokslo ir meno srityse. Imperijos centre atsiradusių pokyčių bangą gana greitai pasiekė ir „gubernijas“, kuriose taip pat prasidėjo „atšilimas“.

Sovietų Sąjungos istorijos tyrinėtojai, kalbėdami apie kokybinį lūžį, jo pradžia vieningai laiko 1953–1956 metus¹. Polemiką šiuo atveju kelia svarstymai, kiek laiko minėtos permainos vyko ir kaip giliai jos paveikė įvairias totalitarinės visuomenės struktūras. Ne išimtis ir lietuvių istorikai: jų kuriami vaizdiniai iš esmės kartuoja bendrąsias, is-

toriografijoje nusistovėjusias schemas². 1956-ųjų riba yra veiksminga ir svarstant humanitarinių mokslų diskurso sovietinėje Lietuvoje raidos ypatybes³.

² Žr.: Sovietinės Lietuvos istorijos sintezės autorių pasirinktą periodizacijos modelį, kuriame išskirta cezūra: „Lietuva politinio „atšilimo“ laikotarpiu (1953–1964 m.)“. Lietuva 1940–1990. Vilnius, 2005, p. 406–480.

³ Tirdami sovietinės lietuvių istoriografijos raidos specifika plačiai taikėme pusiau standartizuoto interviu metodą. Jis leido išryškinti tam tikras humanitarinių mokslų diskurse sovietmečiu egzistavusias cezūras. Atsakydami į klausimą „Ar kalbant apie visą sovietmečio epochą, nuo 1945 iki 1990 metų, būtų galima išskirti laikotarpį, kuriame tapo lengviau dirbti, buvo galima mažiau saugotis cenzūros ir daugiau pasakyti?“ beveik visi respondentai atskaitos tašku nurodė 1956-uosius metus. Šiuo atveju simp-tomiška galima laikyti prof. habil. dr. Edvardo Gudavičiaus refleksiją: „*Tuo tarpu aptariant, kas buvo po XX suvažiavimo, tikriausiai, derėtų konstatuoti, kad „varžtai“ vis labiau ir labiau, metai iš metų, laisvėjo. [...] Partija nesiorientavo, tačiau jautė, kad laisvės augimo procesas vyksta ir į šį procesą atsakydavo aklu daužymu.*“ (2005 m. balandžio 7 d. pokalbio-interviu su E. Gudavičiumi stenograma. Asmeninis A. Švedo archyvas). Pastarąją istorikų cecho atstovo refleksiją esmingai papildė ilgamečio LKP CK aparato darbuotojo ir LTSR kultūros ministro Liongino Šepečio retrospekcinis žvilgsnis: „*Mes susiduriame su tokiu fenomenu, kuris susiformavo postalininėje epochoje. Kalbant apie konkrečių mokslininkų arba menininkų „mušimus“ minėtu laikotarpiu, reikia turėti omenyje tai, jog dažniausiai kritikos iniciatoriai nekeldavo sau tikso visiškai sugniuždyti konkrečių asmenybę, „užmušti“ ją.*“ (2006 m. vasario 21 d. pokalbio-interviu su L. Šepečiu stenograma. Asmeninis A. Švedo archyvas).

¹ Mūsų tyrimo kontekstams itin artima yra Liubovės Sidorovos atlikta analizė, kurioje gilinamasi, kaip „atšilimo“ procesai reikšėsi rusiškuose sovietinio istorijos mokslo centruose. Žr.: Сидорова Л. А. Оттепель в исторической науке. Советская историография первого послесталинского десятилетия. Москва, 1997.

Nekvestionuodami Stalino mirties, TSKP XX suvažiavimo ir slapto TSKP CK prezidiumo laiško reikšmės sociopolitiniams bei sociokultūriniais sovietmečio procesams, šiame straipsnyje bandysime atsakyti į klausimą: ar 1956 m. būtų galima laikyti ir naujų diskursų, polemikos bei „maištų“ prieš nusistovėjusius metodologinius ideologinius riboženklis sovietmečio lietuvių istoriografijoje klostymosi pradžia? O gal negalima taip kategoriškai nustatyti, kada prasidėjo minėti pokyčiai, jie vyko lėtai, praeities tyrinėtojų bendruomenei atsargiai reaguojant į neskubrią, bet nuoseklią sovietinės sistemos kaitą bei oficialaus istoriografinio diskurso eroziją?

Prieš pradėdant ieškoti atsakymų į šiuos klausimus reikia trumpai aptarti situacijos, susiklosčiusios sovietinėje lietuvių istoriografijoje iki 1956-ųjų, specifiką.

Sovietinės lietuvių istoriografijos formavimosi ypatumai 1944–1956 metais

Formuojantis sovietinės lietuvių istoriografijos pavidalui įvairias ideologines bei metodologines įtampas provokavo keletas savarankiškų, konkuruojančių tarpusavyje nuomonių, kurių autoriai bei reikšėjai skirtingai įsivaizdavo, koks turi būti naujo tipo praeities mokslas. Oficialiojo diskurso išraiška šiuo atveju derėtų įvardyti LKP elito požiūrį į praeitį, už kurio sklaidą tuometinėje intelektualinėje terpėje ir visuomenės istorinėje sąmonėje buvo atsakingas Juozas Žiugžda⁴. Savarankišką ir kritišką poziciją oficialiojo diskurso atžvilgiu bandė reikšti seno-

sios prieškarinio istorikų kartos likučiai (Konstantinas Jablonskis, Ignas Jonynas, Augustinas Janulaitis), „idėjiniai komunistai“ (Povilas Pakarklis ir Stasys Matulaitis)⁵ bei pašalinis istorijos moksle žmogus – Justas Paleckis. Šių personalijų nuomonių sankirtos ir takoskyros, dėl jų kylančios įtampos bei vis didėjantis oficialiojo diskurso spaudimas iki 1956-ųjų kūrė ideologinį ir metodologinį Lietuvos sovietinės istoriografijos pavidalą bei lėmė jo raidos perspektyvas⁶.

Iššūkiai ir akibrokštai abejojant „ideologiškai teisinga“ lietuvių tautos praeities versija, įtampos tarp konkuruojančių nuomonių viešojoje erdvėje, dramatiška polemika ir ugninga „eretikų“ kritika iš aukščiausių partijos tribūnų – visus šiuos besiformuojančiai istorikų bendrijai būdingus elgesio modelius galima identifikuoti 1944–1956 metų laikotarpi atspindinčiuose įvairių institucijų posėdžių protokoluose ir kituose dokumentuose. Pastarieji, liudijantys apie istorikų bendruomenės formavimosi bene pačiu sunkiausiu XX a. lietuvių tautai laikotarpiu ypatumus, taip pat atskleidžia ir dar vieną, specifinį to meto praeities tyrinėtojų cecho, susitelkusio Vilniuje, bruožą: prasidedantį „atšilimo“ laikotarpi jis pasitiko itin smarkiai „nukrauja-

⁴ Oficialiųjų sovietinės istoriografijos diskursą apibrėžiamie kaip istorikams primetamą pažintinių interesų, koncepcijų, šaltinių tyrimo metodų, dėstymo formų bei praktinės gyvenimo orientacijos funkcijų sistemą, vertusią kurti tam tikro tipo tekstus.

⁵ Sąvoka „idėjiniai komunistai“ yra pakankamai komplikauta ir dviprasmiška. Šiuo atveju ją taikome apibrėždami konkrečių komunistų partijos narių pastangas savo gyvenime laikytis humanistinių principų ir orientuotis ne į asmeninės naudos vaikymąsi bei pataikavimą partinio elito užgaidoms, o į situacijos išnaudojimą darbu liuanistikos srityje. Tai tik vienas iš galimų „idėjinio komunisto“ sąvokos apibrėžimų. Vieną iš galimų naujų pastarojo fenomeno aptarimo kontekstų siūlo fundamentalistinis Andrzejus Walickio studija, kurioje kritiškai analizuojama komunistinių idėjų raida. Žr.: *Walicki A.* Marksizmas ir šuolis į laisvės karalystę. Komunistinio utopijos istorija. Vilnius, 2005.

⁶ Apie šį sovietinės lietuvių istoriografijos raidos etapą ir jame kildavusias polemikas bei ideologines metodologines įtampas plačiau žr.: *Švedas A.* Sovietinė lietuvių istoriografija: oficialusis diskursas ir jo alternatyvos (1944–1985 m.). Daktaro disertacija. Vilnius, 2006, p. 58–98.

veš“. Pakarklio konstruota atvirai empiristinė Istorijos instituto veiklos strategija buvo sukritikuota ir sunaikinta, o jis pats – priverstas pasitraukti iš šios įstaigos direktoriaus pareigų; senajai prieškario istorikų kartai įvairaus plauko ideologiniai prievaizdai nedviprasmiškai parodė, jog jos puoselėjamos istorizmo paradigmos teorinės bei metodologinės prieigos veda tiesiai į „buržuazinių objektyvizmą“, „keliaklupsčiamą prieš Vakarų“ bei nukrypimą į „vieningąją srovę“, todėl nebus toleruojamos. O štai Stasio Matulaičio mėginimas 1950-aisiais metais viešai kvestionuoti tuometinėje praeities tyrinėtojų bendrijoje vis labiau ryškėjantį Žiugždos nuosekliai puoselėtą oficialųjį diskursą baigėsi šio seno idėjinio komunisto viešu pažeminimu ir atleidimu iš darbo. Aukšto partinio funkcionieriaus bei „Stalino saulė“ į Vilnių atvežusio žmogaus statusas nuo žudančios kritikos neišgelbėjo ir tuometinio LKP CK nario, LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio, drįsusio viešai suabejoti, ar komunistų partijos suvažiavimai ir plenumai yra kompetentingi formuluoti XIX a. lietuvių tautos istorijos vertinimus.

Minėtų žmonių nesėkmės bandant žengti toliau nei leido LKP CK kabinetuose nužymėti ir Maskvoje aprobuoti istoriografiniai-ideologiniai riboženkliai, sukūrė subtilias bei niekuomet iki galo aiškiai neįvardytas „žaidimo taisykles“, kurių privalėjo laikytis kiekvienas, savo noru ar likimo užgaidos valia rekrutuotas į Klėjos karių gretas⁷.

1956-ųjų gegužė–liepa. Greitų ir esmingų permainų simptomai?

Vilniuje susitelkusi praeities tyrinėtojų bendrija, jos prievaizdai ir komunistų partijos elitas, prieš prasidedant totalitarinės valstybės struktūrą sukrėtusioms permainoms, buvo ką tik suradę *modus vivendi* formą, paremtą subordinacijos grubiai jėgai principu. Pakeisti šią situaciją istorikai tuometinėmis sąlygomis neturėjo nei galimybių, nei pajėgų, todėl neturėtų stebinti tai, jog diskusijas apie padėtį istorijos moksle 1956 metais išprovokavo ne jie, o LKP CK biuras.

1956 m. gegužės 16 d. Partijos istorijos institute buvo surengtas sovietinės inteligentijos pasitarimas „Lietuvos istorijos klausimai ryšium su pasirengimu TSKP CK plenumui ideologiniais klausimais“. Šiame pasitarime dalyvavo Vilniaus universiteto rektorius Juozas Bulavas, Istorijos-filologijos fakulteto dekanas Eugenijus Meškauskas, Marksizmo-leninizmo katedros vedėjas Konstantinas Navickas, Partinės mokyklos Filosofijos katedros vedėjas Jonas Macevičius, Vilniaus pedagoginio instituto direktorius Juozas Mickevičius, Valstybinės grožinės literatūros leidyklos vyr. redaktorius Jurgis Tornau, Partijos istorijos instituto direktorius Romas Šarmaitis, LKP CK mokslo ir kultūros skyriaus vedėjas pavaduotojas Michailas Rodinas.

Susirinkimo dalyviai, LKP CK biuro pageidavimu, aptarė Istorijos instituto rengiamo Lietuvos TSR istorijos trumpojo kurso rankraštį⁸. Visi pasakiusieji savo nuomonę vieningai sutarė, jog šis „yra reikalingas rimtų pataisymų“⁹.

⁷ Apie sovietinio istorijos mokslo sampratos primetą Vilniuje užgimstančią praeities tyrinėtojų bendruomenę „istoriko kario“ identitetą bei jo suponuojamas metodologines, teorines ir egzistencines aspiracijas plačiau žr.: Švedas A. Sovietmečio Lietuvos istorikų identiteto pavaldai: metaforos lygmuo // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. 2005, t. XXVII, p. 267–276.

⁸ Pradėtas rengti 1954-iais trumpasis Lietuvos TSR istorijos kursas dienos šviesą išvydo tik po ketverių metų. Žr.: Lietuvos TSR istorija. Nuo seniausių laikų iki 1957 m. Vilnius, 1958.

⁹ Tornau ir Navickas nedalyvavo vadovėlio aptarime pareiškę, jog neturi ką pasakyti. Žr.: Lietuvos ypatingasis archyvas, LKP dokumentų skyrius (toliau – LYA). F. 16895, ap. 2, b. 231, l. 20.

Meškauskas tekste pasigedo „gilios analizės“ ir konstatavo, jog jame „neryškiai išdėstomi patys istoriniai faktai“¹⁰. Macevičius atkreipė dėmesį į tai, jog „skaitant Lietuvos TSR istorijos vadovėlį susidaro įspūdis, kad istorinė medžiaga dar nepakankamai ištirta“¹¹. O štai Mickevičius pasigedo „istoriško objektyvaus požiūrio“, „drąsesnių apibendrinimų“ ir net „marksistinės ideologijos taikymo“. Neieškodamas politiškai korektiškų formuluočių, Vilniaus pedagoginio instituto direktorius visiškai atvirai nurodė, kur slypi drąsesnių įžvalgų stokos priežastys: „Vis jaučiama baimė – „*kak by čevo ne vyšlo*“¹². Ore tvyrojusį nuosprendį gyvai aptariamam tekstui išsakė Rodinas: „Nors Lietuvos TSR istorijos vadovėlio autoriai neigia M. Pokrovskio mokyklos tezę, kad istorija – tai atgal žiūrinti politika, bet ši tezė persunkia visą vadovėlį.“¹³ Istorijos politizavimas, anot tekstą analizavusių posėdžio dalyvių, nulėmė daugybę Lietuvos praeities vaizdinio iškraipymų, klaidų ir netikslumų:

1. rusų ir lietuvių santykiai istorijos raidoje idealizuojami, o carinės Rusijos agresija pateisinama¹⁴;
2. kryžiaus karų epochos procesai vaizduojami perdėm supaprastintai¹⁵;

¹⁰ LYA. F. 16895, ap. 2, b. 231, l. 15.

¹¹ Ten pat, l. 17.

¹² Ten pat, l. 18–19.

¹³ Ten pat, l. 19.

¹⁴ Šarmaitis pareiškė, jog „nušviečiant lietuvių ir rusų santykius praeityje istorijos vadovėlyje nereikia lakavimo“ ir atkreipė susirinkimo dalyvių dėmesį į paradoksalią situaciją: „Čia pat pabrėžiama 1795 m. padalijimo ir Lietuvos prijungimo prie carinės Rusijos progresyvi reikšmė. Išeina, kad mes tarybiniuose vadovėliuose pateisiname carų grobiamąją politiką.“ Meškauskas teigė, kad lietuvių ir rusų santykius teksto autorius linkęs vertinti „iš šių dienų požiūrio“, o Macevičius pridūrė matąs tokiame elgesyje „*perestrachovščiną*“ ir „didžiariusiškojo šovinizmo gynyimą“ (ten pat, l. 13, 16, 18).

¹⁵ Meškausko nuomone, teksto autoriai griebėsi idealistinės argumentacijos kalbėdami apie „piktą agresorių valią“ ir visiškai užmiršdami ekonomines šios agresijos priežastis, išplaukiančias iš pačios feodalinės santvarkos esmės.

3. krikščionybės įvedimas vertinamas išimtinai neigiamai;
4. pozityvioji Vilniaus universiteto įkūrimo pusė nutylima;
5. nekreipiamas dėmesys į gamybinių jėgų augimo ir pažangos sąvokas, todėl istorijos procesas parodomas kaip regresas¹⁶;
6. stinga dėmesio politinei istorijai, feodalizmo laikotarpyje neatskleistas lietuvių kunigaikščių vaidmuo¹⁷;
7. XIX a. pab. prasidėjęs nacionalinis išsivadujamasis procesas, socialdemokratų partijos ir Didžiojo Vilniaus Seimo veikla vaizduojama vienpusiškai neigiamai¹⁸;
8. XX a. lietuvių tautos istorija kai kuriuose rengiamo teksto skyriuose virsta LKP istorija¹⁹.

Posėdyje pasakytas mintis apibendrino LKP CK biuro atstovas Rodinas, iš esmės sutikdamas, jog kritinės pastabos yra pagrįstos. Diskusijai baigiantis buvo nutarta, kad „reikia labiau įsigilinti į Lietuvos TSR vadovėlio tekstą ir parinkti vietas, kurios konkrečiai pavaizduotų neteisingas tezes“²⁰. Taip pat nuskambėjo mintis,

¹⁶ 3–5 pastabas pasakė Bulavas. Jo priekaištui dėl nepakankamo krikščionybės įvertinimo lietuvių tautos istorijoje pritarė Macevičius, atkreipdamas dėmesį į tai, jog šios religijos atstovai suvaidino teigiamą vaidmenį ugdydami moralę ir šviesdami visuomenę.

¹⁷ Meškauskas pasigedo dėmesio politinei istorijai, o Macevičius – kunigaikščiams. Pasakytai nuomonei pritarė ir Mickevičius pridurdamas, jog feodalinio elito veikla aprašoma ne tik nepakankamai, bet ir neobjektyviai.

¹⁸ Būtinybę koreguoti LSDP veiklos XIX–XX a. sandūroje vertinimus pabrėžė Šarmaitis. Jam pritarė Bulavas. Meškauskas, balansuodamas ant „vieningosios srovės“ erezijos ribos, pareiškė nepasitenkinimą tuo, jog vadovėlio autoriai XIX a. antroje pusėje mato du skirtingus judėjimus – nacionalinį ir socialinį. Jis buvo kritiškas ir Didžiojo Vilniaus Seimo vertinimams – juose įžvelgė perdėm stiprų schematizavimą bei negatyvizmą.

¹⁹ Šio drąsaus teiginio autorius – Mickevičius, pažymėjęs, jog: „kai kurie skyreliai (apie 1905–1907 m., 1912–1914 m.) yra ne Lietuvos TSR istorija, o partijos istorija.“ (žr.: LYA. F. 16895, ap. 2, b. 231, l. 18).

²⁰ Ten pat, l. 20.

kad reikia ir antro susitikimo, į kurį būtina pakviesti redakcinės kolegijos narius. Šio susirinkimo protokolas atsidūrė ant LKP CK pirmojo sekretoriaus darbo stalo. Tai, jog pastarajame pokalbyje nedalyvavo nė vienas spaudai ruošiamas sintezės redkolegijos narys, o 1956 m. gegužės 16 d. vykusio Lietuvos TSR istorijos trumpojo kurso – vadovėlio svarstymo protokolas vėliau pateko į Sniečkaus asmeninį fondą (ne į LKP CK biuro arba Partijos istorijos instituto fondus, kas būtų logiškiau) leidžia teigti, kad partijos elitas, suvokdamas naujų permainų imperijos centre pradžia, nutarė „tyliai“ ir „dėl visa ko“ patikrinti, kokia situacija klostosi praeities tyrinėtojų bendrijoje. LKP CK biurui rūpėjo sužinoti, ar jo ir Žiugždos pastangomis įsigalėjęs diskursas atitinka naujos konjunktūros poreikius ir yra atsparus potencialiems kaltinimams ideologinio ir politinio pobūdžio „klaidomis“.

Į šiuos klausimus turėjo atsakyti antrasis susitikimas, vykęs 1956 m. liepos 6 d. LKP CK biure. Šiame posėdyje dalyvavo 1956 m. gegužės 16 d. itin aštriai Žiugždos vadovaujamo kolektyvo rengtą tekstą kritikavę Mickevičius, Meškauskas, Macevičius ir Šarmaitis, LKP CK biurui atstovavo sekretorius Vladas Niunka ir Kultūros skyriaus vedėjas Jonas Zinkus. Istorijos instituto ir leidinių ruošiančio kolektyvo vardu posėdyje dalyvavo direktorius Žiugžda ir Juozas Jurginis. Dar vienas susirinkimo dalyvis – Partijos istorijos instituto darbuotojas Povilas Štarnas²¹.

Kaip ir pirmą kartą, LKP CK atstovas leido susirinkusiems mokslininkams bei funkcionieriams suprasti, jog nauja situacija verčia atidžiai apsvarstyti istorikų produkciją²². Po trumpo ir nerišlaus įžanginio Žiugždos žodžio pirmasis kritinės pastabas pasakė Macevičius, aptaręs Lie-

tuvos prijungimo prie Rusijos vaizdavimą vadovėlyje. Jo nuosprendis: „Klausimas išspręstas dirbtinai, o nuolatinis pabrėžimas vadovėlyje Rusijos įtakos perauga į savo priešybę. Žodžiu, vadovėlyje šių dienų politika perkeliama į praeitį.“²³ Macevičiui pritarė Mickevičius: „Lietuvos prijungimas prie Rusijos per trečiąjį Žečpospolitos padalinimą vadovėlyje idealizuojamas. Prijungimas neatitiko lietuvių tautos interesų.“²⁴ Jis taip pat atkreipė diskusijos dalyvių dėmesį į tai, kad aptariamojo teksto autoriai stengiasi sumenkinti LDK valdovus, kurie lietuvių visuomenėje yra mylimi. Pagrįstas abejones Mickevičiui kėlė ir tekste pateikiama XIX a. pab. įvykių traktuotė. Šias pastabas papildė kritiškas Meškausko žvilgsnis. Istorijos-filologijos fakulteto dekanas tęsė Mickevičiaus mintį dėl LDK valdovų vaizdavimo pareiškdamas, jog vadovėlyje „nėra Lietuvos politinės istorijos“²⁵. Meškauskas paragino posėdyje dalyvaujančius redkolegijos narius pirmiausia parodyti, jog „krikiščiųnybės įvedimas buvo progresyvus reiškinys ir tik vėliau parodyti jos reakcingas puses“²⁶. Grįždamas prie trečiojo padalinimo klausimo Istorijos-filologijos fakulteto dekanas negailestingai pareiškė, jog: „Prijungimas Lietuvos prie Rusijos taip nušviestas, kad atrodo, jog lietuvių tauta nepilnavertė.“²⁷ Su anaip tol ne visomis Meškausko pasakytomis pastabomis buvo linkęs sutikti Šarmaitis paprieštaraudamas, jog politinės istorijos stygius sintezėje nėra trūkumas: „Šis klausimas turi būti nušviestas kitose knygos, monografijos.“²⁸ Tačiau Partijos istorijos instituto direktorius pritarė kitų posėdžio dalyvių nuomonei, jog lietuvių ir rusų santykiai idealizuojami, o XIX a. nacionalinio judėjimo klausimai

²³ Ten pat, l. 2.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Ten pat, l. 3.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

²¹ Žr.: LYA. F. 3377, ap. 17, b. 7, l. 1–5.

²² Šį kartą susitikimą pradėjo Zinkus, apeliuodamas į TSKP XX suvažiavimą bei jo nutarimus.

sprendžiami schematiškai, demonizuojant liberaliąją buržuaziją ir socialdemokratinį judėjimą. Istorijos instituto ir redkolegijos atstovas Jurginis buvo linkęs sutikti su pasakytomis pastabomis: „Istorija turi būti taip parašyta, kad ji sukeltų simpatiją ir pagarbą lietuvių tautai. Reikia išryškinti lietuvių valstybės nuopelnus, bajorų demokratijos nuopelnus, kurie suvaidino didelį vaidmenį.“²⁹ Susirinkimo pabaigoje partijos elitiui atstovaujantis LKP CK sekretorius Niunka pabrėžė, jog „dažnai vadovėlyje faktai pakeičiami deklaracijomis“³⁰. Šios aukšto funkcionieriaus užuominos Istorijos instituto direktoriui Žiugždai pakako, kad bent iš dalies pripažintų teksto broką. Tiesa, Žiugžda suabejojo raginimo daugiau dėmesio skirti politinei istorijai pagrįstumu, tačiau sutiko, jog reikia likviduoti deklaratyvius pareiškimus svarstant lietuvių ir rusų santykius.

1956 metų gruodis.

Maištas, kurio baigtis buvo nulemta iš anksto (?)

Kokią įtaką sovietinės lietuvių istoriografijos oficialiajam diskursui turėjo LKP CK iniciatyva surengti posėdžiai, kuriuose Žiugždai buvo leista suprasti, kad jo kuriama Lietuvos TSR istorijos versija neatitinka „laiko dvasios“ ir neišlaiko elementariausios mokslinės kritikos? Į šį klausimą atsakyti leidžia tolesnė įvykių eiga – vadovėlio spausdinimas buvo sustabdytas, o Istorijos instituto direktoriaus oponentai pabandė sukelti maištą istorikų ceche.

1956 m. gruodžio 13 d. prasidėjusioje Mokslų akademijos (toliau – MA) Visuotinėje sesijoje, visuomeninių mokslų skyriaus posėdyje pristatčius institutų darbo ataskaitas bei perspekty-

vinius planus, žodžio paprašė Bulavas³¹. Užlėpęs į tribūną jis pareiškė, kad Istorijos institutas dirba nepatenkinamai, nesugeba įvykdyti jam keliamų uždavinių, apibendrinamojo pobūdžio veikalų parengimas vėluoja, o Lietuvos istorijos vadovėlio tekste gausu „teorinių ir ideologinių“ trūkumų. Taip Bulavas metė iššūkį Žiugždai, paviešindamas informaciją apie gegužę ir liepą LKP CK iniciatyva įvykusius posėdžius. Vilniaus universiteto rektorius sesijos dalyviams pranešė, jog minėtas tekstas jau buvo svarstytas du kartus, o svarbiausios klaidos yra šios: „1) kurse paneigtas Lietuvos valstybingumas, 2) netinkamai aiškinami lietuvių ir rusų tautų istoriniai santykiai, 3) neteisingai vertinamas lietuvių nacionalinis judėjimas ir 4) atvirksčiai parodytas gamybinių jėgų vystymasis – pagal kursą su kiekviena nauja formacija lietuvių liaudies gyvenimas darosi vis blogesnis ir blogesnis. Daugiausia esą klaidų drg. J. Žiugždos rašomose kurso dalyse...“³² Bulavas taip pat pažymėjo, jog Istorijos institutą dar slegia „asmenybės kulto liekanos“. Argumentuodamas šį teiginį jis atkreipė sesijos dalyvių dėmesį į tai, jog Žiugžda „savo laiku prisidėjo prie tokių vertingų darbuotojų, kaip Matulaitis, Jurginis persekiojimo ir jų nušalinimo, o palaikė ir apsisatė tokiais nemokšomis kaip Z. Kutorgienė, G. Koniuchovas“³³.

³¹ Apie šios asmenybės veiklą „atšilimo“ proceso Lietuvoje metu ir Vilniaus universiteto atlietuvinimo darbą žr.: Vilniaus universiteto istorija 1579–1994. Vilnius, 1994, p. 290–293; *Kazlauskas A.* Kaip Vilniaus universitetas sulietuvėjo. Pasikalbėjimas su buvusiu Vilniaus universiteto rektoriumi akademiku Juozu Bulavu // *Gimtas kraštas*. 1988, gruodžio 8–14, Nr. 49, p. 1–2; Svarbiausia neprarasti pusiausvyros. *Juozas Bulavas* [Prisiminimai] // *Juozaitis A.* Tarp žmonių. Vilnius, 1993, p. 45–56; Juozas Bulavas [Prisiminimai] // *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*. Vilnius, 1992, p. 374–382.

³² Žr.: Lietuvos TSR MA Visuomeninių mokslų skyriaus Visuotinio susirinkimo 1956 m. gruodžio 13 d. vakarinio posėdžio protokolą (Lietuvos Mokslų Akademijos archyvas (toliau – LMAA). F. 1, ap. 4, b. 77, l. 19).

³³ LMAA. F. 1, ap. 4, b. 77, l. 20.

²⁹ LYA. F. 3377, ap. 17, b. 7, l. 4.

³⁰ Ten pat.

Baigdamas savo emociingą pasisakymą Bulavas pasiūlė „skyrui padaryti organizacines išvadas Instituto direktoriaus atžvilgiu“³⁴. Po universiteto rektoriaus kalbėjęs Macevičius leido sau lengvą ironijos dozę: „Istorijos institutas iki šiol labai skrupulingai priimdavo kritiką ir nedarydavo iš jos išvadų.“³⁵ Respublikos partinės mokyklos Filosofijos katedros vedėjas ir MA narys korespondentas pabrėžė, jog Bulavo minėtuose posėdžiuose „buvo iškelta stambių trūkumų sprendžiant lietuvių tautos klausimus. Visa tai esą asmenybės kulto padariniai“³⁶.

Į šią fundamentalią kritiką Žiugžda sureagavo kaip užgrūdintas ideologinių kovų dalyvis, išgyvenęs ne vieną „bolševikinės kritikos“ audrą. Užlipęs į tribūną Istorijos instituto direktorius išrėžė, jog jis „nesutinka su drg. Bulavo pareikštais teorinio pobūdžio priekaištais. **Drg. Bulavo priekaištus jis girdijs pirmą kartą** (išryškinta A. Š.). „Lietuvos TSR istorijos“ trumpame kurse pagrindiniai teiginiai esą paimti iš anksčiau apsvarstyto tritomio I tomo maketo. Drg. Žiugžda iš eilės atmeta visus drg. Bulavo priekaištus, padarytus dėl „Lietuvos TSR istorijos“ trumpojo kurso I d. ideologinių klaidų. Jis sutinka, kad jame trūkumų esą, bet šie trūkumai neprincipinio pobūdžio“³⁷. Tačiau Žiugždos demonstruojama spartietiška ramybė nesugebėjo užgesinti įsiplieskusios polemikos ugnies. Ją 1956 m. gruodžio 14 d. LTSR MA Visuotiniame susirinkime pakurstė Ministrų Tarybos pirmininko sekretoriato vedėjas Kazys Sideravičius savo kalboje pabrėžęs, jog sovietinė visuomenė Lietuvos istorijos sintezės laukia jau 10 metų. Primindamas vakarykštėje Bulavo kalboje mesytus kaltinimus Žiugždai prelegentas pažėrė itin nemalonių pastabų: „Man atrodo, kad aš vargu

besuklysiu pasakydamas, kad visa eilė klausimų Lietuvos istorijos rašytojų ir tų, kurie dalyvauja jos svarstyje, o prie jų galėtume pridėti ir visus, kuriems rūpi Lietuvos istorijos klausimai, pažiūros Lietuvos istorijos pagrindiniais klausimais pasiskirstė į dvi puses: vienoje pusėje Istorijos instituto vadovybė, o kitoje – visi likusieji.“³⁸

Baigdamas savo pasisakymą Sideravičius suabejojo, ar Žiugžda geba susidoroti su partijos jam iškeltais uždaviniais³⁹. Po šio prelegento Jurginis iš tribūnos bandė švelninti situaciją pabrėždamas, jog trūkumų yra, bet jie ne tokie dideli, kaip teigia Lietuvos TSR istorijos trumpojo kurso kritikai. Tiesa, jis stebėjosi Žiugždos taktika kategoriškai neigti teksto „ideologines klaidas“⁴⁰, tačiau tuoj pat užtikrino, jog „kritika ne bevaisė“, nes į ją bus atsižvelgta darant pataisymus. Panašios taktikos laikėsi ir MA prezidentas Juozas Matulis. Apibendrindamas diskusiją jis sesijos dalyviams siūlė nesivelti į polemiką ir palaukti Prezidiumo komisijos, turinčios įvertinti Istorijos instituto darbą, išvadų⁴¹. Matulis taip pat užtikrino, kad šioje įstaigoje kovojama su asmens kulto padariniais.

³⁸ Ten pat, f. 1, ap. 2, b. 402, l. 122.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Anot Jurginio: „Mes paruošėm Lietuvos TSR istorijos trumpąjį kursą ir įteikėme leidyklai, bet vietoje to, kad šis kursas būtų išspausdintas, jis liko sulaikytas nurodant, kad Istorijos kursas parašytas ta dvasia, kuri neatitinka istorinę tiesą, kad tame kurse nėra pagarbos lietuvių tautai, jog iš to kurso seka, kad lietuvių tauta yra menkavertė, o jeigu ir turi ką nors gera, tai tik gavusi iš kitų. [...] Tačiau drg. direktorius vakar skyriaus susirinkime pareiškė, kad jis nesutinka su kritika. Tai mane nustebino. Išėitų, jog Centro Komitetas pasiūlė neteisingai, sulaikydamas kurso spausdinimą“ (LMAA. F. 1, ap. 2, b. 402, l. 131).

⁴¹ Ši komisija buvo sudaryta 1956 m. spalio 24 d. LTSR MA Prezidiumo posėdyje (žr.: Prezidiumo nutarimą Nr. 182 „Dėl sudarymo komisijos susipažinimui su Istorijos instituto mokslinę veiklą ir parengimui pasiūlymų dėl mokslinio-tiriamąjo darbo išvystymo ir pagerinimo“). LMAA. F. 1, ap. 2, b. 416, l. 181). Tačiau ši komisija nieko apčiuopiamo nenuveikė ir išvadų apie Žiugždos vadovaujamą įstaigą veiklą nepateikė.

³⁴ LMAA. F. 1, ap. 4, b. 77, l. 20.

³⁵ Ten pat, l. 22.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Ten pat.

Bandydamas gesinti kritikos židinius, MA prezidentas ruošė dirvą rytdienos Visuomeninių mokslų skyriaus posėdžiui, kuriame Žiugžda turėjo būti perrinktas instituto direktoriumi. Ši taktika davė vaisių – galimybe radikalai performuoti sovietinės lietuvių istoriografijos diskursą nebuvo pasinaudota. Gruodžio 15-ąją svarstant Žiugždos kandidatūrą tik vienas Vincas Mykolaitis-Putinas pareiškė balsuosiąs prieš jį, į direktoriaus postą siūlydamas Jurginį. Visi kiti prelegentai vieningai deklaravo pasitikėjimą dabartiniu įstaigos vadovu. Ekonomistas Džidas Budrys pavadino Žiugždą „žymiausiu respublikos istorijos specialistu“⁴², o Jablonskis pareiškė, jog „nėra kito asmens, kuris galėtų vadovauti istorijos mokslo frontui respublikoje“⁴³. Rinkimų į Istorijos instituto direktoriaus postą rezultatai patvirtino iš tribūnos reikštą pasitikėjimą. Po diskusijos vykusiame slaptame balsavime už Žiugždą, kaip kandidatą į Istorijos instituto direktoriaus postą, balsavo 9, prieš – 1 ir 1 biuletenis buvo pripažintas negaliojančiu⁴⁴.

Kodėl 1956-aisiais lūžis neįvyko?

Kodėl įvykiai pakrypo būtent tokia linkme? Kur slypi opozicijos Žiugždai ir jo kuriamam Lietuvos istorijos vaizdinui nesėkmės priežastis? Atsakymą sufleruoja paties Istorijos instituto direktoriaus ir MA prezidento laikysena. Žiugžda jautėsi itin drąsiai jam mesto iššūkio akivaizdoje, akiplėšiška melavo ir neigė principinių klaidų buvimą rengiamo vadovėlio tekste. O Matulis besąlygiškai palaikė Žiugždą. Tokia patyrušių mokslo funkcionierių laikysena buvo anaipatol ne desperacijos, o olimpinės ramybės išraiška. Ramybės, kurią įkvėpė žinojimas, jog jie at-

stovauja LKP CK biuro ir konkrečiai – Sniečkaus pozicijai. Partijos elitą susiklosčiusioje delikatioje situacijoje buvo priverstas rinktis: arba prognozuojamas, lengvai valdomas CK „įkaitas“ Žiugžda⁴⁵, arba naujas istorikų cecho prievaizdas, kurio tapimas Istorijos instituto direktoriumi gali sustiprinti „nacionalistines nuotaikas“ (labiausiai tikėtinas tolesnis įvykių raidos scenarijus, jeigu į Žiugždos vietą būtų paskirtas išrinktas faktinis jo oponentas Jurginis). Šią versiją patvirtina faktai.

1957 m. sausio 16 d. vykusiame Sniečkaus ir kitų valdžios atstovų neviešintame pasikalbėjime su LTSR Rašytojų sąjungos nariais komunistais pirmasis sekretorius labai atvirai deklaravo savo požiūrį į TSKP XX suvažiavimą ir jo nulemtas permainas. „Dabar ne laikas aiškintis, kas kaltas. Kas kuo nėra kaltas? Dabar reikia užmiršt rietenas, jei jos neturėjo principinio charakterio. Ir aš kaltas buvau, jei norit savikritikos. Čia mes susirinkom tam, kad susitelktume kovoje už socialistinę Lietuvą. [...] Jei mes čia svai-

⁴⁵ Vienas Žiugždos biografijos faktas – 1937 m. įvykęs suartėjimas su tautininkų partija – vertė jį ne tik klusniai vykdyti visus nurodymus „iš aukščiau“, bet ir jausti nuolatinę grėsmę dėl savo egzistencijos. Apie Žiugždos bendradarbiavimą su tautininkais žinojo tiek tuometiniai jo bendradarbiai, tiek aukščiausioji sovietinės Lietuvos valdžia. 1950 m. vasario 17 d. LTSR MGB ministro pavaduotojo A. Leonovo specialiajame pranešime TSRS MGB 5-osios valdybos viršininkui pulkininkui A. Volkovui dėl politinio nepasitikėjimo LTSR Mokslių akademijos viceprezidentu Žiugžda pažymima: „Saltinis „Aleksandroviskis“ pranešė, jog Žiugžda 1937 metais suartėjo su tautininkais, spausdino straipsnius vyriausybinuose žurnaluose „Tautų mokykla“ ir „Mokslo dienos“. Eilėse straipsnių jis aukštino Lietuvos prezidentą Smetoną ir buržuazinės švietimo sistemos pasiekimus. Šie duomenys patvirtinami medžiaga, pateikta Matulio, ir parodomais, kuriuos davė suimtas tautininkų partijos lyderis Cesevičius“ (žr.: LYA. F. K-1, ap. 10, b. 155, l. 127–128). Cituojama pagal: Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m. Vilnius, 2003, t. I, p. 236). Nesaugumo jausmas dėl „practies klaidų“ sukūrė „savanoriško LKP CK įkaito“ fenomeną ir provokavo Žiugždą vis naujomis „ideologinės ištikimybės“ deklaracijoms ir radikaliesiems Lietuvos istorijos vaizdinio deformavimams.

⁴² LMAA. F. 1, ap. 4, b. 77, l. 30.

⁴³ Ten pat, l. 31.

⁴⁴ Ten pat, l. 34.

dysimės barniais – priešas mus muš.“⁴⁶ Tokios nuostatos pirmasis sekretorius buvo linkęs laikyti ir praecities tyrinėtojų atžvilgiu. Pažymėjęs, jog Istorijos instituto rengiamame Lietuvos TSR istorijos trumpajame kurse buvo „schematizmo“ ir „netikslumų“ (bet ne principinių klaidų!), Sniečkus susirinkimo dalyviams pareiškė, jog Žiugždos kritikai leido sau pernelyg daug, nes pamiršo, jog spręsti, kas gerai, o kas blogai, gali tik partijos elitas. Pirmasis sekretorius susiklosčiusią situaciją stengėsi lietuvių rašytojams paaiškinti taip, kad neliktų jokių dviprasmybių: „Mes taisyšim, bet nenusileisim. Negalima leisti, kad gatvė valdytų, tuo labiau su nacionalistine ideologija.“⁴⁷

Pirmasis sekretorius dėjo visas pastangas, kad Chruščiovo pradėtos permainos Lietuvoje neįgytų pagreičio ir netaptų savitiksliu, nuo partijos elito valios nebe priklausomu procesu⁴⁸. Todėl jis itin aštriai reaguodavo į visokias „asmenines iniciatyvas“ ir „nacionalizmo apraiškas“⁴⁹. Todėl Bulavo inspiruotą polemiką 1956 m. gruodį vykusioje MA Visuotinėje sesijoje LKP elitas su

A. Sniečkumi priešakyje neabejotinai priskyrė prie „karštakošiškų asmeninių iniciatyvų“ (už kurias reikia bausti) rango.

Tokia Sniečkaus pozicija leidžia paaiškinti, kodėl du LKP CK biuro inspiruoti Lietuvos TSR istorijos vadovėlio svarstymai 1956 m. gegužę ir liepą liko marginalija, apie kurią Žiugžda galėjo sau leisti „nežinoti“⁵⁰. Dėl tos pačios priežasties 1958 m. vasario 12–15 d. vykusiame LKP X suvažiavime MA prezidentas bandymus oponuoti Istorijos instituto direktoriui pateikė kaip „vandens drumstimą“, „nationalistiniais skarmalais pendengtų nuotaikų skleidimą“, „kai kurių komunistų dezorientaciją ir susipainiojimą“⁵¹. Tokia įvykių traktuotė Matuliu leido minėtame posėdyje iškilmingai konstatuoti, jog „vadovaujantieji Akademijos kadrai nepasidavė įvairiems skersvėjams, stengėsi suvokti lenininę partijos politiką pasikeitusių aplinkybių akivaizdoje ir nuosekliai vadovavosi XX partijos suvažiavimo nutarimais“⁵². Beje, MA prezidentas panašiomis retorinėmis formulėmis buvo linkęs operuoti ne tik masinėse proginėse partijos „akcijose“. 1958 m. birželio 27 d. LKP CK biuro posėdyje, kuriame buvo svarstomas Bulavo atleidimo iš Vilniaus universiteto rektoriaus pareigų klausimas, Matulis pažymėjo, kad: „dar nelabai seniai buvo susidaręs pas mus lyg ir nenutrūkstamas frontas kai kuriais lietuvių tautos kultūrinio palikimo vertinimo klausimais, kur sunku buvo

⁴⁶ LYA. F. 16895, ap. 2, b. 226, l. 18. Šio pasikalbėjimo-instruktažo stenograma 1989 m. buvo paskelbta žurnale „Švyturys“. Žr.: „Smogti ideologine kryptimi“ // Švyturys. 1989, Nr. 21, p. 22–24; Nr. 22, p. 24–26.

⁴⁷ LYA. F. 16895, ap. 2, b. 226, l. 42.

⁴⁸ Žr.: *Tininis V. Sniečkus. 33 metai valdžioje*. Vilnius, 1995, p. 58–59, 65, 73.

⁴⁹ Šį teiginį galima argumentuoti dar vienu itin simptominiu Sniečkaus pasisakymu. 1957 m. lapkričio 26 d. LKP CK biuro posėdyje svarstant „ideologiškai ydingą“ Aldonos Liobytės libretą operai „Sukilėliai“ netekęs kanttrybės pirmasis sekretorius ima atvirai kalbėti: „Drg. Geniušas, parodykite bent vieną gerą žodį rusų atžvilgiu, dėl ko neparodyta kovoje tautų draugystė, bendra kova. Žmonės studijavo romaną ir nedasiprotėjo, nereikia būti naiviems žmonėms, naivus žmonės Vengrijoje nuėjo ant kartuvių (išryškinta A. Š.)“ (LYA. F. 16895, ap. 2, b. 73, l. 176). Beje, šio LKP CK biuro posėdžio stenograma, prieš atsidurdama 1771 – Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto – fonde, buvo „padailinta“ ir išraiškingo Sniečkaus pasažo apie Vengrijos įvykius neliko... (žr.: LYA. F. 1771, ap. 191, b. 368, l. 68–75).

⁵⁰ Jeigu Istorijos institute minėti posėdžiai ir buvo svarstomi, tai vyko labai siaurame, administracijai artimų žmonių rate, o šis galimas pasikeitimas informacija nebuvo užfiksuotas minėtos įstaigos dokumentuose ir neturėjo didesnės įtakos bendrosioms joje vykujančioms mokslo tiriamojų darbo tendencijoms. Tiesa, nepaisant viešo savo klaidų neigimo, Žiugžda, kaip ir visi aukšto rango funkcionieriai, formaliai atliko neišvengiamus „ritualus“ TSKP XX suvažiavimo direktyvų atžvilgiu. Tačiau 1956 m. sakytų Žiugždos kalbų negalima atskirti nuo kitų jo pasisakymų, sukurtų pagal patikrintą „marksistinę savikritikos“ modelį.

⁵¹ LYA. F. 1771, ap. 191, b. 431, l. 155.

⁵² Ten pat, l. 156.

bepravesti griežtesnę ribą tarp sąmoningai skleidžiamų buržuazinių nacionalistinių koncepcijų ir kai kurių partijos narių kritikos Lietuvos TSR istorijos ir Lietuvių literatūros istorijos autorių adresu.⁵³ Nuo bendrybių pereidamas prie Bulavo kritikos Matulis konstatavo, kad 1956 metais MA Visuotinėje sesijoje šis sukėlė sumaištį palaikydamas „objektyvistinę seno raugo narių grupę“, kuri siekė oponuoti „kandidatūroms, suderintoms su Centro Komitetu“⁵⁴.

„Atšilimo“ procesų sociokultūrinėje sovietmečio Lietuvos terpėje likimą LKP CK kabinetuose sėdintys asmenys buvo nusprendę dar šioms net neįsibėgėjus. Todėl nenorintiems su tokia situacija taikstyti humanitarinių mokslų atstovams ir praeities tyrinėtojų cecho nariams teko be kompromisų kovoti už kiekvieną papildomą vidinės laisvės erdvės centimetrą.

Išvados

1. Prasidedančius „atšilimo“ procesus Vilniuje susitelkęs praeities tyrinėtojų cechas pasitiko itin smarkiai „nukraujavęs“ – beveik visi LKP CK ir jos įgaliotiniui istorijos mokslo baruose Žiugždai atvirai oponavę mokslininkai buvo išstumti į oficialiojo diskurso nuošalę dar iki 1956-ųjų.

2. Esminių permainių istorijos tyrimų baruose galimybės iliuziją sukūrė pati komunistų partija 1956 metais inspiravusi keletą sovietinės lietuvių inteligentijos pasitarimų, kuriuose buvo svarstomas Istorijos instituto rengiamas Lietuvos TSR istorijos trumpasis kursas. LKP CK biuroi rūpėjo sužinoti, ar jo ir Žiugždos pastangomis įsigalėjęs diskursas atitinka naujos konjunkcijos poreikius ir yra atsparus potencialiems iš Maskvos galintiems pasigirsti kaltinimams ideologinio ir politinio pobūdžio „klaidomis“.

3. Neperpratę pastarųjų LKP CK užmačių kai kurie humanitarinių mokslų atstovai 1956-ųjų gruodį MA Visuotinėje sesijoje pamėgino inspiruoti diskusiją dėl Istorijos institute susiklosčiusios situacijos ir pasiūlyti naują personaliją į šios įstaigos direktoriaus postą.

4. Radikalių permainių galimybę sužlugdė Lietuvos partijos elitas, vienareikšmiškai paremdamas Žiugždą, o bandžiusius jam atvirai oponuoti mokslininkus apkaltindamas „buržuaziniu nacionalizmu“.

5. 1956 metų įvykių, tiesiogiai palietusių praeities tyrinėtojų cechą, dinamika verčia naujai svarstyti lūžio sovietinėje lietuvių istoriografijoje klausimą. 1956 metai lietuvių sovietinės istoriografijos raidoje įgyja ne radikalių permainių pradžios, o etapo, kuriame buvo užfiksuotas *status quo*, pobūdį. Šis *status quo*, kintant sovietinei sistemai, taip pat kito, palaipsniui suteikdamas istorikams vis daugiau „manevro laisvės“.

⁵³ LYA. F. 1771, ap. 191, b. 542, l. 83.

⁵⁴ Ten pat, l. 86.

SEARCH FOR THE TURNING POINTS IN THE SOVIET LITHUANIAN HISTORIOGRAPHY: 1956 (?)

Aurimas Švedas

Summary

The XX Congress of the Soviet Union Communist Party which took place in February 1956 became symbol of radical reforms in the Soviet Union. Liberation processes started in many fields of the totalitarian state: in political and social life, in culture, in science and art. New changes rapidly reached allied soviet republics where “thaw” also began.

This article raises the question: Was the year 1956 the beginning of new discourses, polemics and “revolt” against old methodological-ideological postulates in the soviet Lithuanian historiography?

The illusion of possible changes in history research in 1956 was created by Lithuanian Communist Party (LCP) itself which organized several meetings with

Lithuanian intellectuals discussing the short history of Soviet Lithuania prepared by the History Institute. The Central Committee Bureau of LCP wanted to find out whether the official discourse introduced by the Bureau and by director of the Institute Žiugžda follows the requirements of new conditions and whether this discourse is resistant to the possible accusations for political and ideological "mistakes" which could have come from Moscow. The intents of Central Committee of LCP were misunderstood by some humanitarians who, during the general session of Science Academy in February 1956, tried to provoke the discussion on the current situation in History Insti-

tute and to propose new director of the Institute. Elite of LCP ruined the possibility of radical changes by supporting Žiugžda and his scientific opponents were accused with "bourgeois nationalism".

For this reasons the year 1956 in Lithuanian soviet historiography did not become the beginning of radical changes but rather the period of status quo. With the changes of soviet system this status quo also altered gradually giving for historians more "freedom of manoeuvre". However we could not speak about quick and essential "thaw" in the soviet Lithuanian historiography after 1956.

Įteikta 2007-04-03

Parengta skelbti 2007-05-04